

MUSEUM KATERN 4

een uitgave van de Vlaamse Museumvereniging v.z.w.,
i.s.m. het Verbond voor Heemkunde v.z.w.
en met de steun van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap,
afdeling beeldende kunst en musea

VMV

VLAAMSE
MUSEUMVERENIGING VZW

MINISTERIE
VAN DE
VLAAMSE GEMEENSCHAP

Francis Van Noten Voorzitter
© F.V.D. S.F.I., Brussel

Beste lezer,

Toen de vorige directeur van het British Museum in 1989 zijn boek *The British Museum. Purpose and politics* publiceerde, gaf David M. Wilson in zijn hoofdstuk *A museum for all nations* een goed overzicht van het standpunt van zijn museum: alles wat er binnenkomt zal er blijven.

Vandaag, tien jaar later, is het standpunt van het British Museum identiek. De directie geeft enerzijds wel toe dat het gemakkelijk is zich te verschuilen achter het officiële standpunt, ingenomen door hun *Trustees*, maar komt anderzijds uit voor haar visie.

De stichtingsakte van 1753 helpt, omdat toen al duidelijk werd gesteld dat niets mag worden ontvreemd, op welke manier ook. De visie van toen en van vandaag is dezelfde: het British Museum geeft een kijk op de wereld. Iedereen is welkom om het patrimonium van het museum, waarin de hele aardbol is vertegenwoordigd, elke dag van de week gratis te komen bekijken.

In de 18de eeuw was dit uiteraard een Engels publiek, zo niet Londens; vandaag is het een groot en uitgesproken internationaal publiek: meer dan zes miljoen bezoekers per jaar. De oorspronkelijke bedoeling om, in een groot museum, de hele wereld te tonen aan heel de wereld, is een belangrijk en sterk streven.

Wat het British Museum toont, blijft bewaard voor verdere aftakeling of beschadiging. In die zin speelt het museum een bewarende rol. Men kan niet buiten die vaststelling. Zo bekeken, beantwoordt het British Museum dus aan de internationale normen voor musea: verwerven, bewaren en bestuderen, publiek toegankelijk maken. Tot dusver geen vuiltje aan de lucht.¹

Refererend aan een museum van eigen bodem kunnen we stellen dat het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika in Tervuren in zijn verzamelingen stukken heeft die in goede omstandigheden bewaard zijn. Waren zij in hun land van oorsprong gebleven, dan zouden ze niet meer bestaan.

Dit is een feit, niemand kan dit ontkennen.

De meeste Afrikanen zij daar blij om. De rol van deze Afrikaanse stukken in de ontwikkeling en een beter begrip van de kunst in het algemeen, is evident.

In musea over de hele wereld wordt gesproken over terug-gave. Een uitermate moeilijke materie, complex, diep geworteld in het *wezen* van vele musea! Tien jaar geleden al, gaf het Smithsonian in Washington 400 menselijke skeletten terug aan Indianen die erom vroegen. Zij wensten hun, destijds door de blanken opgegraven, voorouders opnieuw te begraven. En zo geschiedde. De Amerikanen hebben dan ook gewetensproblemen over wat zij de Indianen allemaal hebben aangedaan.

Het gaat in dit geval om een reële band tussen het destijds opgegraven skeletmateriaal en de moderne Indianen. Ook andere volkeren wensen de overblijfselen van hun voorouders terug te krijgen om ze ritueel hun verstoorde rust terug te geven. Een voor vele musea moeilijke kwestie. Sommigen stemmen in, anderen doen dat niet. De motieven lopen uit elkaar.

Paradoxaal genoeg geven dikwijls kleinere, niet al te rijke musea gemakkelijker toe dan grotere. De laatste beschouwen hun patrimonium als fundamenteel omdat het alle culturen van de wereld omvat. Als men daaraan raakt, opent men de deuren voor de uitverkoop. Dit is ook het geval bij de Elgin Marbles. Stel dat Groot-Brittannië daarmee een politieke daad wil stellen. Dat betekent zonder twijfel dat andere opeisingen zullen volgen. Waar stopt het dan?

Neem nu ons eigen land, arm qua patrimonium in eigen bezit. Vele van de beste schilderijen van onze grote meesters bevinden zich in buitenlandse collecties. Eens waren wij deel van een groot rijk, waarvan Madrid de hoofdstad werd, dan Wenen, daarna Parijs. Dit bracht met zich mee dat belangrijke stukken niet langer in ons land vertoeven. Het doet pijn in Spanje te moeten bedelen om een harnas van Keizer Karel tijdelijk naar hier te krijgen. Het doet pijn de standaard van onze provincies te ontdekken in de *schatkamer* in Wenen. Moeten wij dit alles teruggeisen? Is die aanwezigheid in deze grote musea geen onderdeel van de uitstraling van onze cultuur? Kunnen wij er ons toch niet bij neerleggen dat onze beste Bruegels in het Weense *Kunsthistorisches Museum* te zien zijn? Grote musea krijgen toch veel publiek over de vloer, waardoor de uitstraling van onze kunstschaten de roem van onze voorouders bevestigt.

Grote musea zijn op wereldniveau uitermate belangrijk voor de internationale uitstraling. Het is misschien beter dat men ze toch maar niet ontmantelt.

Onlangs was ik bijzonder onder de indruk van een archeologisch bericht op de televisie. In een plaatsje in Engeland hebben archeologen enkele graven uit de Bronstijd blootgelegd. Uiteindelijk bleken de graven van slechts twee tot drie eeuwen voor het begin van onze tijdrekening te dateren.

Nieuwe technieken voor het modelleren van de schedels gaven een gedetailleerd beeld van hoe de plaatselijke bewoner er in de IJzertijd uitzag. Bijkomend onderzoek wees uit dat er een genetische link bestaat tussen de dorpelingen van vandaag en die van 2.300 jaar terug. Tijdens een persconferentie over de onderzoeksresultaten toonde de wetenschappers het gemodelleerd hoofd uit de IJzertijd. Iedereen in de zaal riep: "That's John!", en inderdaad, de gelijkenis met een dorpsgenoot was bijzonder treffend. Dat de dorpelingen hun archeologisch patrimonium

opeisen, lijkt aanvaardbaar. Dat de huidige bewoners van Tasmanië de schedels teruggeisen van de oorspronkelijke, uitgestorven bewoners, lijkt mij niet verantwoord. De rituele band is er niet meer.

Tot slot wens ik hier de nadruk te leggen op de buitengewone complexiteit van het restitueren. Soms, zoals bij de Elgin Marbles of zoals bij de Congoese kunst uit het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, is dit om talrijke redenen ongewenst. Argumenten als bewaring zijn legio. Maar ook is het internationaal karakter van bepaalde verzamelingen een belangrijke reden om niet terug te geven. In andere, meestal etnografische contexten, is het bespreekbaar.

De oorspronkelijke tekst verscheen in de Standaard op 30 en 31 januari '99.

¹ ICOM, het International Council of Museums, heeft een internationaal erkende museumdefinitie geformuleerd. Een museum is een permanente instelling ten dienste van de gemeenschap en haar ontwikkeling, toegankelijk voor het publiek, niet gericht op het maken van winst, die de materiële getuigenissen van de mens en zijn omgeving verwerft, behoudt, wetenschappelijk onderzoekt, presenteert en hierover informeert voor doeleinden van studie, educatie en genoegen.

Het stedelijk museum 'Het Toreke' breidt uit Tienen investeert in zijn verleden

Staf Thomas, conservator

Toen het Toreke als stedelijk museum en archief op 15 juni 1978 zijn deuren opende voor het publiek, werd opnieuw aangeknoopt met een museale traditie in Tienen die ontstond tijdens het laatste decennium van vorige eeuw.

Onder druk van de toenemende belangstelling voor het lokale patrimonium en ingaande op de aanbevelingen van een ad hoc opgerichte museumcommissie, besloot het stadsbestuur op 25 september 1975 om een museum te bouwen. Om verschillende redenen werd de oude stadsgevangenis gekozen als locatie hiervoor: de belangrijkste was dat het Toreke, gebouwd in 1848, als monument beschermd werd bij Koninklijk Besluit van 13 juni 1973.

Ruim twintig jaar later was het museum aan vergroting toe. De uitbreiding werd verantwoord door de gewijzigde beleidsvisie van het stadsbestuur. Het aanvankelijk zuiver stedelijke karakter van het museum werd vanaf 1992 doorbroken. Voortaan zou het Toreke zich voor de realisatie van de museale basisfuncties richten tot de regio, die men omschreef als Oost-Brabant.

De collectie bereidde ook uit door het grote aantal vondsten, opgegraven tijdens het archeologische noodonderzoek naar de Gallo-Romeinse viscusnederzetting in Tienen. Een nijpend tekort aan depotruimte was het resultaat. Bovendien werd de normale museumwerking bemoeilijkt door het grote succes van de educatieve dienst. Jaarlijks ontving het Toreke ongeveer 5500 kinderen uit het basisonderwijs. Voor de opvang van de ruim 380 klassen, was de inrichting van een leslokaal in het museum een noodzaak. Dit lokaal nam een vierde van de tentoonstellingsoppervlakte permanent in beslag. Tenslotte moest het museum gaandeweg ook meer rekening houden met de plannen voor de oprichting van een Suikermuseum. Intussen waren door het stadsbestuur de vereiste beslissingen getroffen, zodat de werken aan de bouw van het nieuwe Suikermuseum zullen starten midden 1999. Tegen deze achtergrond onstond over de uitbreiding van het museum een brede maatschappelijke consensus in de stad. Belangrijk in dit verhaal is de wijze waarop de schepen van cultuur deze consensus bewerkstelligde door steeds opnieuw de stedelijke cultuurraad en alle fracties van de gemeenteraad te informeren.

Een bouwvergunning

In het programma voor de uitbreiding van het Toreke werd prioritair geopteerd voor de aanbouw van een nieuwe tentoonstellingszaal, voor de inrichting van een museumdepot en voor de uitrusting van een nieuw leslokaal. Door de aankoop van een perceel tuingrond en een oud warenhuis ontstond de mogelijkheid om een infrastructuur op te richten waarbinnen het vooropgestelde programma kon gerealiseerd worden. Het uitzicht van het project, dat zowel nieuwbouw als vernieuwbouw omvat, werd grotendeels bepaald door de stedenbouwkundige voorschriften die

bijzonder streng gevolgd werden omwille van de ligging temidden van een woon- en tuinzone. Zo mocht het nieuwbouwgedeelte dat de tentoonstellingszaal omvat, niet boven de bestaande tuinmuren uitsteken. Bovendien werden alle mogelijke zichten en lichten op de omgeving verboden. Om drie verdiepingen te behouden in het depot moest het oude warenhuis gerenoveerd worden. Bij eventuele afbraak ervan, zou een nieuwe bouwvergunning namelijk enkel toelating verlenen om een gebouw op te richten van één bouwlaag. Rekening houdend met de strenge stedenbouwkundige aanbevelingen werd een museaal complex gerealiseerd dat toch tegemoet kwam aan de vraag om de beschikbare tentoonstellingsoppervlakte te vergroten en om te beschikken over een aangepaste depotruimte. Wat het dossier vrij uniek maakte, was de grote investering op het terrein van veiligheid en bewaring en dit zonder dat het op voorhand aangevraagd moest worden aan de overheid.

De aanpassingen

Langs één kant werd de muur op het gelijkvloers in het oude Toreke op twee plaatsen doorbroken om toegang te verlenen tot de nieuwe tentoonstellingszaal van ca 325 m². Ten opzichte van het bestaande vloerniveau ligt de zaal 1,90 m lager, zodat zij bereikbaar is via een trap en voor mindervalide bezoekers met een elektrische traplift. Onmiddellijk aansluitend op deze zaal werd het museumdepot ingericht. Verdeeld over drie niveaus bedraagt de bruikbare oppervlakte 950 m². Vanuit de tentoonstellingszaal is de aanvoer van goederen mogelijk via een hydraulische lift met een draagvermogen van 2800 kg. Langs een aparte hal kan men vanuit de grote zaal het depot bereiken met de trap of een personenlift. Voor de depotinrichting werd rekening gehouden met de bestaande structuren. Vooral de aanwezigheid van de vele betonnen en stalen pijlers die vroeger aangebracht waren om de draagkracht van de vloeren te versterken, gaven hierbij problemen. Het gelijkvloers wordt verdeeld in drie zones: het centrale deel is een laad- en losruimte die aansluiting heeft op de straat en aan de andere zijde met de lastenlift op de tentoonstellingszaal. Links van deze zone wordt een ruimte voorbehouden voor de berging van het anorganische materiaal. Vooral de sterke aangroei van de archeologische collectie was richtinggevend voor de uitrusting van deze zone. Rechts van de centrale zaal werd een atelier ingericht en een stapelplaats voor het tentoonstellingsmateriaal als vitrines, sokkels etc. Grosso modo wordt het organische deel van de museumverzameling opgeslagen op de eerste verdieping. Oude meubelen worden gestapeld op de bovenste verdieping.

De beveiliging

Aan de technische uitrusting van de tentoonstellingszaal en van het depot werd de grootste aandacht besteed. Wij achten ons gelukkig dat het stadsbestuur instemde met de zware investeringen in een domein dat niet onmiddellijk

© S.A.T. Foto: Harrie Spelmans
© S.A.T. Foto: Harrie Spelmans

voor het grote publiek toegankelijk is. Alle ruimten werden voorzien van een klimaatregeling met centrale instelling en met de mogelijkheid om per ruimte te corrigeren. Een computergestuurde lichtinstallatie laat toe om het aantal Lux te bepalen. Uiteraard werd alleen gebruik gemaakt van UV-werende verlichting. Het vernieuwde museum werd bovendien uitgerust met een nieuwe inbraak- en branddetectieinstallatie en met een installatie voor toegangscontrole. Tenslotte werd een camerabewaking geïnstalleerd doorheen het hele museum.

Data

Het volledige dossier betreffende de uitbreiding van het Toreke werd in de gemeenteraad van 29 mei 1997 unaniem goedgekeurd. Hiermee ging een investeringskrediet gepaard van 66.000.000 BEF. Voor de inrichting van het depot en van de opstelling van de tentoonstelling beschikt het museum over een krediet van 21.000.000 BEF. Begin oktober 1997 werden de werken aangevat. De definitieve oplevering van de werf vond plaats op 12 maart 1999. Op dit ogenblik wordt alles in het werk gesteld om het museum voor het publiek toegankelijk te maken tegen de herfst van 1999. Op dat moment zal Tienen beschikken over de basisvoorwaarden om een modern en actueel museumbeleid te voeren. De realisatie van het project is daar de eerste stap toe; de oprichting van het Suikermuseum een volgende etappe. Het zijn boeiende en spannende tijden voor het museumteam in Tienen!

De Codex Eycckensis, een 1200 jaar jong evangelieboek verovert de wereld

Hubert Heymans

In het tweede kwart van de 8ste eeuw werd door de Frankische edelman Adelhard en zijn vrouw Grinuara de abdij van Aldeneik gesticht voor hun dochters Harlindis en Relindis.

Uit deze abdij zijn de Codex Eycckensis en een aantal weefsels afkomstig. In 1571 - het waren woelige tijden in de Nederlanden - brachten de kanunniken ze binnen de veilige omwalling van Maaseik. Tot in de 19e eeuw werden ze veilig in een reliekschrijn bewaard. Helaas werden ze daarna blootgesteld aan licht en klimaatschommelingen, waardoor hun toestand verslechterde.

Geschiedenis

De Codex Eycckensis dateert uit het begin van de 8ste eeuw en is daarmee één van de oudste middeleeuwse handschriften die in België worden bewaard. Volgens een vrome legende, geschreven door twee heilige nonnen uit de abdij van Aldeneik (Maaseik), werd hij lang als een relik beschouwd. Geschrift en versiering vertonen de kenmerken van de handschriften die door Ierse of Engelse monniken werden geschreven en verlicht of die onder hun invloed op het vasteland werden vervaardigd. De Codex Eycckensis is mogelijk in de abdij van Echternach ontstaan en wordt bewaard in de St.-Catharinakerk in Maaseik. Naast de beroemde hoogtepunten uit de Anglo-Ierse productie zoals het *Book of Kells* of het *Evangelie van Lindisfarne*, vormt de Codex Eycckensis een belangrijke schakel voor een beter begrip van dit soort boeken. Dit eeuwenoude evangelieboek is zowel een must voor de kunsthistoricus en de handschriftdeskundige die zich over deze periode buigen, als voor de geïnteresseerde leek.

Hubert Heymans
Conservator Archivaris
Lekkerstraat, 10
3680 Maaseik

Codex Eycckensis A III
Folio 3 verso (5 recto)

De keuze van de conservator

Onderzoek wees uit dat de Codex Eyckensis eigenlijk samengesteld werd uit de resten van twee verschillende evangelieboeken. Uit het eerste boek blijven slechts 5 bladen over. Er is een bladvullend miniatuur van een schrijvende evangelist en 4 bladen met decoratieve concordantietabellen. Van het tweede boek hebben we de volledige concordantietabellen en bovendien 121 folio's tekst. Een latijnse versie van de vier evangeliën wordt telkens voorafgegaan door een proloog, een inhoudstafel en een korte inhoud. Bij de restauratie werden de twee boeken van elkaar gescheiden en apart ingebonden.

Restauratie

Een ramp...

Tussen 1914 en 1918 werden de eerste foto's gemaakt van de Codex Eyckensis. Voor de aanvang van de eerste restauratie in 1957 werden nieuwe foto's gemaakt. De vergelijking is veelzeggend. Om de bewaring te verbeteren werden de 133 perkamenten vellen toen verpakt tussen 2 lagen plastic. Deze folie werd opgewarmd in een pers, waardoor het plastic in het perkament werd ingesmolten. Deze ingesmolten kunststof beïnvloedde de doorzichtigheid en de kleur van het perkament en zou op termijn zorgen voor de totale ondergang van de Codex.

Een onmogelijk gewaande opdracht

Deze ingreep werd door iedereen als onherstelbaar omschreven. Eind 1985 organiseerden wij echter een persconferentie met veel weerklank in de nationale pers, zodat de Codex Eyckensis midden in de belangstelling stond. Het bestuur Monumenten en Landschappen verzocht het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium in Brussel op 24 januari 1986 een voorstel tot behandeling uit te werken. Intussen werd de Codex Eyckensis als één van de weinige roerende monumenten officieel beschermd op 14 maart 1986.

In het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium werd maandenlang gezocht naar een ideale conservatie en restauratie van dit unieke boekwerk. Met de financiële ondersteuning van de Koning Boudewijnstichting werd de delicate opdracht uitgevoerd door het restauratie-atelier Duodecimo.

Nadat een oplosmiddel was aangebracht, kon de folie langzaam weggetrokken worden. De laatste resten PVC werden minutieus verwijderd en de gestoorde perkamentvezels werden vlak gelegd met een licht bevochtigd wattenstaafje.

Bij de verluchte bladzijden werd door de folie geprikt en het oplosmiddel werd eronder gespoten. Het verwijderen van de folie nam ongeveer een halve dag per vel in beslag. Onmiddellijk was er een verbetering zichtbaar. Het perkament werd soepeler en minder transparant, en de kleuren werden feller.

Er werd besloten dat een presentatie in zijn oorspronkelijke vorm - als codex - ideaal zou zijn. Maar inbinden was onmogelijk. Bij een derde van de dubbele folio's was de rugvouw verdwenen en ook de hoeken en bladranden waren zwak en gekarteld.

Aanvezelen

In het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium werd een aangepaste aanvezeltechniek ontwikkeld. Huidpoeder afkomstig van onthaarde, gedroogde en fijn gemalen kalfshuiden, werd opgelost in water en voorgeleoid in formol. De transparantie werd verminderd door toevoeging van calciumcarbonaat.

Met een pipet werd deze perkamentpulp aangebracht. Het gebruik van een licht- en vacuümtafel was noodzakelijk. Daarna volgde een wekenlang droogproces. Daarbij werden de lacunes, na wegzuigen van vocht en drogen onder lichte druk, opgevuld met een compacte suspensie. Als de herstelde plek vrij groot was, werd het gerestoreerde stuk overdekt met goudslagersvlies. Dat is een sterk, doorzichtig en rekbaar vlies gemaakt uit de blindedarm van een rund.

Vooraleer de restauratie voltooid was en men, in de laatste fase, de gehele Codex terug inbond, werd het boek volledig gefotografeerd voor een fascimile-uitgave, volgens de hoogste eisen van fotografische reproductie en voorzien van een wetenschappelijke inleiding in het Engels door Hubert Heymans, Albert Delorez en Christian Coppens, met een Nederlandse samenvatting.

Inbinden

Voor het opnieuw inbinden van de Codex liet men zich inspireren door Karolingische boekbanden. Het boekblok werd met vlastouw vrij los genaaid op drie naaibassissen.

Voor de borden van de band werd oud eikenhout gekozen. Dat was vrij van verzurende effecten. De lijmloze bekleding van de borden werd uitgevoerd in oliegeleoid hertenleer met een afgeschoren nerflaag.

Tentoonstelling

Volgens onze aanwijzigingen werd in Keulen een speciale vitrine ontwikkeld waarin temperatuur, vochtigheid en lichtcondities ideaal zijn. Natuurlijk kan het boek slechts in uiterst zeldzame gevallen geconsulteerd worden. Maar gelukkig bestaat er voor de geïnteresseerde een fascimile-uitgave en kan men vanaf juni 1999 via CD-ROM door de codex bladen en uitgebreid kennis maken met de restauratie.

Een nieuwe toekomst!

Dit project bewijst eens te meer dat er, mits volgehouden inspanning, voor elke moeilijkheid een oplossing bestaat. De duizenden bezoekers en de lezers van de fascimile-editie zijn over de hele aardbol te situeren: de Codex Eyckensis is aan een onstuitbare verovering van de wereld begonnen.

Dat we persoonlijk de aanzet hiertoe mochten geven stemt ons dankbaar en gelukkig.

Codex Eyckensis A

Folio 1 verso

Foto: Sint-Catharinakerk, Maaseik

Ann Vandeput

Nationaal Jenevermuseum Hasselt

Luc Braeckman

Nee, niets wees erop dat ik ooit in een museum zou werken, laat staan in een museum over jenever. Ik groeide op in een groot gezin waar wel aandacht was voor cultuur in het algemeen, maar niet nadrukkelijk. Er was gewoon een gezonde belangstelling voor, naast alle andere activiteiten van een familie met zes kinderen. Wat museumbezoek betreft, herinner ik me het best de bezoeken aan het Gallo-Romeins Museum in Tongeren. Mijn vader was een grote fan van dit museum en hij is dat nog steeds. Ook het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, het Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen en natuurlijk Bokrijk behoorden tot de favorieten. Als studente – met veel vriendinnen die kunstgeschiedenis studeerden – bezocht ik regelmatig tentoonstellingen en musea. Maar in een museum werken, nee.

Na mijn studies regentat Wetenschappen-Aardrijkskunde belandde ik eerst in de sociale sector. Het was prettig werk maar na een jaar of vijf vond ik de werkomstandigheden niet meer draaglijk en besloot ik ander werk te zoeken. Zo vernam ik dat er een vacature was bij de stad Hasselt voor coördinator in het Nationaal Jenevermuseum. Ik bracht een bezoek aan het museum en nam contact op met de voorzitter van de v.z.w. Nationaal Jenevermuseum. Gewoon om te horen wat de taak inhield en of dit iets voor mij was. Ik was meteen overtuigd en deed enthousiast mee aan de selecties. En zo kom je dan in een museum-omgeving terecht met een wat aparte structuur: het Jenevermuseum is een stedelijk museum waarvan het inhoudelijk beheer wordt toevertrouwd aan een v.z.w.

In 1979 kocht de stad Hasselt het inmiddels beschermde gebouwencomplex om er een museum in onder te brengen over de geschiedenis van de Belgische jenever en zijn industrie. Zo'n museum helemaal uit het niets opbouwen is uiteraard geen zaak van één persoon. Het stadsbestuur stimuleerde dan ook de oprichting van de v.z.w. Nationaal Jenevermuseum. De stichtende leden waren allemaal mensen die vanuit diverse disciplines hun expertise bundelden om een waardevol project en programma te realiseren. Zo werd de interesse van de omgeving een beetje gestructureerd en gekanaliseerd. Jenever- en likeurproducenten, techniekers, mensen die bezig zijn met industriële archeologie, toerisme, streekgebonden gastronomie en mensen uit de onderwijssector traden toe tot de v.z.w. En sinds de oprichting is dat nog steeds zo.

Producenten

We proberen ook de Belgische jeneverproducenten te motiveren om lid te worden van de vereniging en onderhouden contacten met de Belgische Federatie voor Wijn en Gedistilleerd. Het contact met in de maatschappij staande professionals is vanzelfsprekend belangrijk. Uiteindelijk verzamelen wij hun productiemateriaal, hun archieven, hun cijfers en statistieken en bestuderen wij hun geschiedenis. Maar er is een wisselwerking; wij van onze kant willen ook iets voor hen betekenen. Nu voel ik dat we daar

langzaam maar zeker in slagen. We worden niet langer ervaren als een soort "bedrijfs" museum voor de Hasseltse jenever maar als het Nationaal Jenevermuseum. De jeneverproducenten doen nu zelf regelmatig beroep op ons en verwijzen onderzoekers en studenten door naar het museum.

De voorzitter van de raad van beheer is dan ook een 'neutraal' persoon in de jeneverwereld. Stichtend voorzitter Maurice Lecocq was aromafabrikant en huidig voorzitter Eric Van Schoonenberghe is verbonden aan de Katholieke Hogeschool Sint-Lieven - een vroegere brouwerijschool - in Gent.

Adviseren

De raad van beheer neemt dus ook standpunten in over inhoudelijke aangelegenheden. De stafmedewerkers en ikzelf werken beleidsvoorbereidend en organiseren de uitvoering van het beleid. Maar dat doen we in overleg. Acht jaar geleden werden werkgroepen opgericht die een overlegplatform moeten zijn voor de hun toegekende aspecten van de museumwerking. De raad van beheer bekrachtigt het voorgestelde beleid, of stuurt het bij. Natuurlijk heeft ook het stadsbestuur inspraak maar het vertrouwen is

groot en regelmatig overleg zorgt dat de neuzen in dezelfde richting blijven wijzen. Ik werk graag op die manier: het werken verloopt soepel, vaak sneller dan in grote administraties en met veel ruimte voor overleg. Ikzelf ben ook zo: niet zozeer directief dan wel communicerend. Bovendien, mensen die niet als personeelslid werken, bekijken het museum op een andere manier. Dat is vaak verfrissend en zeker de moeite waard om rekening mee te houden.

De werkgroepen zijn in principe adviserend maar soms nemen zij ook de effectieve uitvoering van een (beperkte) museumtaak voor hun rekening. Wat wel belang-

rijk is, is dat een ambitieuze werkgroep moet ondersteund worden door de vaste medewerkers van het museum. Daarom worden ook zij erin betrokken. Anders werkt dit demotiverend voor iedereen.

Een mooi voorbeeld van engagement is het opstarten van de jeneverproductie in het museum. Een technisch personeelslid werd aangeduid om met de 19de-eeuwse installaties jenever te produceren. Hij werd opgeleid door de deskundigen van de werkgroep en mocht in de stokerijen gaan leren. Ik zal niet zeggen dat ze hun grootste bedrijfsgeheimen hebben prijsgegeven maar ze kwamen toch in de buurt. We werden ook geadviseerd over de ingewikkelde accijnsreglementering. Bij de proefstoking met water stond iedereen hier met laarzen aan te kijken en te lachen want de installatie lekte behoorlijk. Zo krijg je een grote betrokkenheid en een goede sfeer en dat werk gezellig.

Museum mensen

De maatschappij

Jenever is als onderwerp toch wel bijzonder. Er is een technisch en historisch luik maar ook een sociaal luik, verbonden aan de consumptie. Het misbruik, de sociale toestanden en ook de greep die de overheid houdt op het product maken dat je juist een zeer boeiend gegeven krijgt.

Verslaving is een realiteit. We brengen er verslag van uit. Maar toch is het een product waarvan je het imago ook positief benadert. Het is hier ontstaan, het is een streekeigen product. Wij hebben de gewoonte alcoholische dranken te consumeren. In de tweede helft van vorige eeuw besloot de liberale minister Frère-Orban om niet op te treden tegen het jenevermisbruik omdat dit indruiste tegen de zeden, aard en tradities van het land. Onze boodschap is: leer ervan genieten maar ga er alsjeblieft verstandig mee om. Daarom hebben we tijdens de Vlaamse Wetenschapsweek samengewerkt met het Forum voor Verantwoord Alcoholgebruik. Zij werkten een programma uit voor jongeren met opvolging van de resultaten: na zes maanden wordt aan de school of de groep feedback gevraagd. We zitten door het onderwerp met dezelfde gevoeligheden als de maatschappij waarin we leven. We worden ermee geconfronteerd en we spelen er een rol in. In de toekomst gaan we dat waarschijnlijk nog meer uitgesproken doen. We willen de verschillende facetten van de jenever via tijdelijke tentoonstellingen meer aan bod laten komen. Wij stimuleren onderzoek in die zin, plannen lezingen en passen de educatieve programma's aan de diverse doelgroepen aan.

Drie stafmedewerkers

Ik heb in feite een groeiproces meegemaakt. Het Nationaal Jenevermuseum is een middelgroot museum dat jaarlijks ongeveer 60.000 bezoekers over de vloer krijgt. Maar we willen meer. Niet noodzakelijk meer bezoekers, maar een kwalitatief hoger en gevarieerder aanbod. Het nieuwe museumdecreet zorgt ook hier voor de nodige druk om over de eigen werking te reflecteren en acties te ondernemen tot verbetering. Het bijwerken van de collectieregistratie, de oordeelkundige inrichting van de museumdepots, de permanente tentoonstelling om maar enkele dingen te noemen. Als je met een ploeg van tien medewerkers, waarvan vier halftijds, zestigduizend bezoekers ontvangt, richt de aandacht zich hoofdzakelijk op de publiekswerking. Die is het meest dwingend. Je speelt kort op de bal en de lange termijn-planning lijdt daaronder. Dat was ons probleem. Meer konden we met het huidige personeelsbestand en met alle goede wil van de wereld niet de baas. Samen met het stadsbestuur werd gezocht naar mogelijkheden om onze nieuwe ambities waar te maken. Voor ons betekende dit investeren in geschoold personeel. We werven recent met toelagen van het stadsbestuur drie stafmedewerkers aan van universitair niveau: een educatief medewerker, een wetenschappelijk medewerker en een medewerker externe publiekswerking. Deze staf zal niet enkel werken voor dit museum maar ook voor het Stedelijk Modemuseum en het Museum Stellingwerff/Waerdenhof. Dat zal weer veel coördinatie vereisen maar de verwachtingen zijn hooggespannen.

Het decreet

Het inspelen op de eisen gesteld in het nieuwe museumdecreet, krijgt op dit moment grote prioriteit. Het depot is niet slecht maar ook niet optimaal ingericht. Hiervoor een oplossing zoeken en uitvoeren vraagt een enorme investering, zowel in tijd als financieel. Maar eerst moet de inventaris op punt staan en moet deze gekoppeld worden aan een verantwoord afstotingsbeleid. Alle procedures moeten opnieuw bekeken en geconcretiseerd worden.

Tot alles op kruissnelheid is, kunnen we alle extra hulp gebruiken. Anders duurt zo'n project weer tien jaar. Ik verwacht deze problematiek ook bij de collega's. Al dat werk achter de schermen mag immers niet ten koste gaan van de publiekswerking.

Weet je, het zijn soms kleine dingen die leiden tot een creatief initiatief, een boeiende tentoonstelling. Misschien hebben we wel het voordeel dat we via de v.z.w. mensen met bepaalde specialiteiten contractueel kunnen verbinden voor bepaalde projecten. Dat werkt goed omdat je intern moeilijk iemand gedurende lange tijd kan vrijmaken. We staan in de startblokken voor het volgende decennium. U zal nog van ons horen.

Gezicht op de tentoonstelling
Foto: Nationaal Jenevermuseum,
Hasselt

Hendrik De Smedt, tentoonstellingsarchitect

Gent heeft als cultuurstad heel wat te bieden. Naast een aantal kwaliteitsvolle musea bezit Gent een historisch complex dat heel wat steden en gemeenten maar al te graag in hun museumbestand zouden willen: de Sint-Pietersabdij. Het was dan ook een terechte keuze van het stadsbestuur om dit complex uit te bouwen tot één van de meest gerenommeerde tentoonstellingsruimten van de lage landen.

Ruim 20 jaar geleden voelde het toenmalige stadsbestuur de noodzaak aan om naast een wetenschappelijk team ook een tentoonstellingsarchitect-vormgever te benoemen om de abdij mee te helpen uitbouwen. Vandaag, na 40 jaar pionierswerk in het tentoonstellingswezen, is de abdij dringend toe aan restyling. Onder de impuls van de internationale tentoonstelling *Carolus* is de renovatie van het gebouw tot een hedendaagse, veilige en praktische tentoonstellingsruimte in een stroomversnelling gekomen.

Het is een voorrecht om als tentoonstellingsarchitect de veranderingen mee te ondersteunen en te realiseren. In deze functie neem ik deel aan de besluitvorming op architecturaal en bouwkundig niveau. Dit zijn de elementen die een positieve bijdrage zullen leveren voor de vormgeving en inplanting van de toekomstige exposities.

De Sint-Pietersabdij is en blijft ook na de transformaties een moeilijk maar toch dankbaar gebouw om tentoonstellingen in onder te brengen. Het gebouw was een abdij tot 1796. Het ligt voor de hand dat bij het inrichten van exposities niet alles van een leien dak loopt. Het gebouw heeft zijn beperkingen. Dit maakt de uitdaging echter des te groter.

Als tentoonstellingsarchitect ben ik van bij het begin betrokken bij de realisatie van de projecten. De keuze om wetenschappers en vormgever van bij de start te laten samenwerken – een koers die reeds 22 jaar wordt gevolgd – heeft steeds geleid tot een optimale samenwerking van ideeën en kennis. De tientallen prachtige realisaties van cultuurhistorische, kunsthistorische en andere exposities zijn er een getuige van.

In concreto kan ik mijn functie als tentoonstellingsarchitect in de Sint-Pietersabdij belichten aan de hand van de

Carolus-tentoonstelling. De expositie opent haar deuren op 6 november 1999. Gedurende een drietal jaren is er reeds intens aan deze tentoonstelling gewerkt door een internationaal en nationaal wetenschappelijk comité. Vanaf het begin werkte ik er aan mee. Concreet betekent dit een deelname aan alle vergaderingen van het wetenschappelijk comité. Deze betrokkenheid heeft een niet te onderschatten voordeel. Je leert als tentoonstellingsarchitect heel goed de kunstwerken kennen, maar ook het idee dat achter het geheel schuil gaat. Je kan je gedurende vele maanden steeds beter inleven in het tentoonstellingsverhaal. Het is dus niet de bedoeling dat de taak van de tentoon-

stellingsarchitect zich beperkt tot correct gepresenteerde voorwerpen. Hij moet meedenken in functie van het concept. Het moet een begrijpelijk verhaal worden, een evidente opeenvolging, aangenaam om te volgen en geordend in een logisch parcours.

Zeven eeuwen
Augustijnen. Een
kloostergemeenschap
schrijft geschiedenis
(196-197)
Zaalgezicht
Foto: Patrick Henry

Op basis van een eerste draaiboek werd in juni 1998 een voorlopig tentoonstellingsplan voorgesteld aan het wetenschappelijk comité. Van dan af zijn de bruikleenaanvragen gestart. De definitieve toezeggingen resulteerden begin maart '99 in een definitief draaiboek.

Tussen juni 1998 en maart 1999 zat ik verre van stil. Op basis van de voorstudie bestuderen we de materialen in functie van vormgeving, prijs, veiligheid, recuperatie enz. Aan de hand hiervan werden de budgetten opgemaakt. Er waren zelfs bezoeken aan musea om zoveel mogelijk kunstvoorwerpen ter plaatse te bestuderen. Het tentoonstellingsmeubilair werd ontworpen in functie van de kunstvoorwerpen, elk met hun specifieke eisen of opgestelde bruikleenvoorwaarden. We sloten dan ook contracten af met meubelmakers, timmerlui, schilders, stoffeers, elektriciens, vitrinebouwers en glazeniers.

Het grafisch team werkt, parallel met de tentoonstellingsarchitect, aan de folders en affiches. De ploeg staat samen in voor de vormgeving van titels, bindteksten, identificatiekaartjes, bewegwijzering, brochures en zoveel meer. Vanaf maart 1999 werd het definitieve tentoonstellingsvoorstel door mij opgemaakt en voorgelegd aan het wetenschappelijk comité. Vervolgens werd de definitieve planning opgemaakt. Vanaf dat moment werd niets nog aan het toeval overgelaten.

De eigenlijke opbouw van een tentoonstelling van dit formaat vergt heel veel tijd. De start van de infrastructuurwerken is voorzien op 30 augustus 1999. Zeven weken lang zal er getimmerd worden, geschilderd, zullen er electriciteitsvoorzieningen worden geplaatst, tapijt gelegd en tentoonstellingsmeubilair geïnstalleerd. Tegen 17 oktober zou de hele klus geklaard moeten zijn, om gedurende 3 weken uitsluitend de presentatie en de scenografie te verzorgen. De begeleiders van de bruiklenen worden ontvangen en bijgestaan bij het uitpakken van de precieus stukken. We passen de belichting en klimatisatie aan. Er komen handschoenen, luxmeters, hygrometers, temperatuurmeters... aan te pas. Nu al weten we dat we wekenlang avond- en weekendwerk zullen verrichten, maar vooral teamwerk.

En eigenlijk begint het pas op 6 november.

Een nieuwe stafmedewerker voor de VMV

Wim Decoodt

Even voorstellen...

Na de onverwachte verdwijning van Marijke Wienen als manusje-van-alles van de VMV, bleef de raad van beheer niet bij de pakken zitten en zorgde voor een vlugge en vlotte opvolging zodat de nieuwe stafmedewerker reeds op 1 februari 1999 aan de slag kon.

Na een korte maar goed doordachte selectie viel de keuze op *Maaïke Van Hoecke*, bij wie de beheerraad eenzelfde gedrevenheid en dynamiek kon vaststellen als bij haar voorgangster. Deze jonge kracht studeerde Sociale en

Culturele Agogiek aan de VUB, waar ze in 1998 de graad van licentiaat verwierf met als scriptie "De educatieve rol van etnografische musea". Ook in haar vrije tijd vertoont Maaïke een sterke interesse voor alles wat reilt en zeilt binnen onze musea.

Wij wensen de nieuwe stafmedewerker veel succes toe. Het inwerken in een nieuwe en soms veelzijdige materie vergt weliswaar enige aanpassing, maar we zijn er van overtuigd dat Maaïke Van Hoecke vlug het dynamische aanspreekpunt van de Vlaamse Museumvereniging zal worden.

Foto: Saskia Vanderstichele

VMV Vlaamse Museumvereniging vzw

Contactadres **Plaatsnijdersstraat 2, 2000 Antwerpen**

Telefoon **03/238.78.09** Fax **03/248.08.10** E-mail **maaïkehoecke@kmsk.be**

Toekomstopties voor heemkundige musea: een utopie?

Harry van Royen

Eén van de bedenkingen die de Koning Boudewijnstichting formuleerde tijdens de evaluatie van de eerste resultaten van de campagne Museum en Samenleving, richt zich specifiek op de nood om te komen tot een bezinning over de ontwikkeling van heemkundige musea. Hiermee bevestigen zij een analyse die het Verbond voor Heemkunde in 1997 maakte.

De Vlaamse heemkundige musea zijn zeer verscheiden van aard en omvang. Sommige bezitten slechts enkele tientallen stukken, terwijl andere een haast onoverzichtelijk depot verzameld hebben. Bij zowat alle musea die het lokaal historisch erfgoed willen bewaren, stelt zich het probleem dat ze binnen het kader van het nieuwe museumdecreet geen erkenning kunnen bekomen. Bij de enkele heemkundige musea waar de museale basistaken geen probleem stellen, kan men dan autonoom niet voldoen aan de decretale personeelsopties. Dat het Essense Karrenmuseum zich in een samenwerkingsverband met het Openluchtmuseum Bokrijk kan profileren is een unicum dat in eerste instantie te maken heeft met de desinteresse van andere heemkundige musea in de regio en dat in de tweede plaats mogelijk werd door hun themagebonden specialisatie die ook Bokrijk ten goede kan komen.

Vrijwel alle heemkundige musea blijken met dezelfde problemen te worstelen. De meeste vrijwilligers die in de werking van die musea betrokken zijn, hebben evenwel niet het gevoel dat men met belangrijke problemen te kampen heeft, tenzij het gaat om plaatsgebrek. Dat is inherent aan hun uitgangspunt, namelijk zoveel mogelijk oude dingen uit de lokale of regionale leefgemeenschap redden voor het nageslacht, en zeker niet ten kwade te duiden. Alleen geeft dat wel een zeer typisch resultaat, namelijk dat men in zowat alle heemkundige musea dezelfde zaken kan bekijken, beter of slechter gepresenteerd. Met de gewone beheerstaken achter de rug, blijft er voor de modale vrijwilliger geen tijd meer over om aan andere ontsluitingsopties te denken. Deze zijn legio en noodzakelijk om als volwaardige culturele actor een rol te kunnen vervullen. De kernwoorden daarbij zijn netwerkvorming, specialisatie, contextualisering en een gedegen educatieve en cultuurtoeristische ontsluiting.

Elk jaar zijn er in Vlaanderen wel ergens enthousiaste vrijwilligers te vinden die met een nieuw heemkundig museum willen starten. Bij de nieuwe lichten vinden we zowel de oude algemene verzamelwoede als de thematische aanpak terug. Deze laatste verwatert evenwel zeer snel wanneer blijkt dat er onvoldoende materiaal gemakkelijk beschikbaar is.

Het voortbestaan van heemkundige musea is eveneens een probleem dat dikwijls samenhangt met de werking van de lokale heemkundige kring. Daarbij kan het overlijden van één van de bruikleengevers-verzamelaars ook de doodsteek voor het museum betekenen.

Gezien het feit dat in vele kleinere heemkundige musea de vergrijzing alomtegenwoordig is, dreigt het probleem van het Poppelse heemkundig museum Te Hooi en Te Gras herhaald te worden. Het voornamelijk uit landbouwalaam bestaand museum werd enkele jaren geleden volledig verkocht aan Nederlandse opkopers na het overlijden van de stichter-voorzitter.

Onlangs de problemen zit er heel wat potentie, zeker op lokaal toeristisch en educatief vlak, in de heemkundige musea. Alleen is het grote probleem dat de beschikbare vrijwilligers, als ze over de wil beschikken, nog niet over de middelen en de kennis beschikken om dat op een gedegen manier uit te werken. Daarom is de bedenking van de Koning Boudewijnstichting, dat er nood is aan een ruim debat over de ontwikkeling van de kleinschalige musea, zeer terecht indien hier een haalbaar ontwikkelingsplan aan gekoppeld kan worden. Verschillende heemkundige musea hebben de boodschap reeds begrepen en willen zich hervormen tot meer leefbare en maatschappelijk beter geïntegreerde culturele actoren. Hun plannen worden evenwel gefnuikt door het feit dat ze omschakeling financieel niet aankunnen. Daardoor worden ze noodgedwongen verplicht om in het oude folklorestraatje te blijven rondhangen, wat bij goede ideeën zeer spijtig is en tevens demotiverend werkt.

Praktisch

Een volledige analyse van de heemkundige museumproblematiek kan men lezen in de verslagbundel van het colloquium

"Heem- en volkskundige museumparken of regionale netwerken van kleinere heem musea",

te bestellen bij het Verbond voor Heemkunde vzw, Kerkstraat 17, 2970 's-Gravenwezel.

Heemkunde

Provinciaal museumconsulentschap Oost-Vlaanderen raad en bijstand voor de musea, op maat en in de buurt

Anneke Lippens en Mieke van Doorselaer

Waarom provinciale museumconsulenten ?

Alle musea hebben dezelfde noden: meer geld, meer deskundigheid, meer degelijke opleidingen en meer overleg. Net zo min als de kleine musea kunnen de middelgrote alles weten of alles in eigen beheer uitvoeren. Het is nuttig dat iemand in de buurt is waarbij men terecht kan met de meest uiteenlopende vragen over museumwerk, iemand die kan doorverwijzen naar specialisten, iemand die technische hulp geeft of mogelijkheden aanreikt voor vorming. Of algemeen gesteld: iemand die de musea ondersteunt bij het realiseren van een goed en aantrekkelijk product. Die iemand is de provinciale museumconsulent. De Provincie Oost-Vlaanderen was de eerste om een museumconsulent in dienst te nemen. Nadien volgden de Vlaamse Gemeenschap en de andere provincies.

De Vlaamse Gemeenschap en de provincie Oost-Vlaanderen hebben afspraken gemaakt om samen de musea te ondersteunen met als doel de kwaliteit van het museumaanbod te verbeteren, de uitstraling van de musea in hun regio te vergroten en de professionaliteit van de museumwerking te bevorderen. De provinciale museumconsulenten richten zich zowel tot de erkende als de niet-erkende musea op het grondgebied van de provincie. Zij adviseren, informeren, begeleiden, bemiddelen en verzorgen opleiding en vorming. In samenspraak met de Vlaamse Gemeenschap worden de taken zo verdeeld dat de provinciale consulenten instaan voor de basiszorg en de regionale ondersteuning en de Vlaamse consulenten voor de specialistische zorg en de landelijke ondersteuning.

Wat doen de Oost-Vlaamse museumconsulenten voor u?

Adviseren, begeleiden en informeren

Musea die vragen hebben over museumwerking in al zijn aspecten of over erkenningsaanvragen en subsidiëring, kunnen terecht bij de provinciale museumconsulenten. Voor heel specifieke problemen kunnen de consulenten ook doorverwijzen naar gespecialiseerde adviseurs zoals bv. de Vlaamse consulenten. Voor wie een museuminitiatief wil opstarten, stelden de Oost-Vlaamse museumconsulenten de "richtlijnen i.v.m. het opstarten van een museum" op.

Materieel en logistiek ondersteunen

Musea die een tentoonstelling willen opzetten maar geen of onvoldoende geschikt materiaal hebben, kunnen terecht bij de uitleendienst voor musea. Het materiaal is uiteraard aangepast aan de specifieke eisen en noden van de museumsector, vooral op gebied van conservatie en presentatie. Er zijn vitrines, wissellijsten, modelpoppen, display-materiaal en een afspeelunit voor video's. Er is ook meetapparatuur voor licht en klimaat en klimaatbeheersingsapparatuur ter beschikking.

Musea die op zoek zijn naar informatie over materialen, instellingen en bedrijven kunnen de gespecialiseerde handbibliotheek en gegevensbank van het consulentschap raadplegen. Dit kan in het Provinciaal Administratief Centrum. Ook via de museumbrief verspreiden de consulenten informatie.

Opleiden, dus ook kennismaken

De provinciale museumconsulenten organiseren studiedagen, basiscursussen, vormingsacties en gerichte trainingsinitiatieven met als doel de deskundigheid van het museum personeel te vergroten. Op deze manier willen ze vooral de regionale functie van de musea stimuleren en/of tegemoet komen aan acute noden. Met andere woorden, het ondersteunen van de verantwoordelijkheid om vanuit de museale werking de maatschappelijke wisselwerking (stads-, en regio-ontwikkeling, toerisme, onderwijs en andere culturele actoren) in de provincie te bevorderen. Zo organiseerde de provincie Oost-Vlaanderen als eerste een opleiding voor suppoosten.

De bruisende ploeg van het Oost-Vlaamse museumconsulentschap
Foto: Freddy Moerman

Museumkoffer 'sleuteltje in het museum'
Foto: Freddy Moerman

Consulenten

Opleiden is tweerichtingsverkeer: het verzorgen van vorming versterkt ook de band tussen de museumconsulent en de museummedewerkers. De consulenten leren de musea telkens vanuit een andere invalshoek kennen en krijgen op deze vormingsmomenten een goed beeld van de diverse noden. Deze kennis is essentieel voor een doeltreffende werking van het provinciaal museumconsulent-schap en voor het vervullen van de schakelfunctie i.v.m. de museumwerking in de regio.

Coördineren

De provinciale museumconsulenten hebben de opdracht om het museumbelief van de Vlaamse Gemeenschap en vooral van de Provincie Oost-Vlaanderen af te stemmen op de praktijk. Hiervoor organiseren ze rondtafelgesprekken, infodagen en bezoeken. Op die manier houden ze voeling met de sector en kunnen ze tegelijk informatie doorgeven naar de musea. Bovendien dragen de consulenten zo bij tot de invoering van nieuwe evoluties in het denken over de maatschappelijke functie van een museum. Musea die willen samenwerken op welk vlak dan ook, kunnen daarvoor de consulenten aanspreken. Zij helpen dan bij het opzetten van een overlegstructuur voor museummedewerkers.

Promoten en sensibiliseren

Het provinciaal museumconsulentschap wil de Oost-Vlaamse musea promoten en het publiek sensibiliseren voor musea en museumwerk. Bij dergelijke acties wordt telkens samengewerkt met een aantal musea, maar ook met andere actoren zoals onderwijs, toerisme enz. Deze werkwijze stimuleert de regionale functie van de musea en brengt de musea en de andere actoren zoals onderwijs en toerisme dicht bij elkaar. Op dit ogenblik lopen er twee dergelijke projecten. Het ene om jongeren meer en vooral ook actiever te betrekken bij de musea en een tweede om onderwijs en musea dicht bij elkaar te brengen via de lerarenopleiding. Andere realisaties van het Oost-Vlaamse museumconsulentschap op het vlak van publiekswerking zijn: de promotiestand voor en over Oost-Vlaamse musea, de 'Museumwijzer', een gids voor de Oost-Vlaamse musea en drie leskoffers voor het lager onderwijs, de kunstkoffers 'Kleurenkriebels' en 'Gezicht in zicht' en de museumkoffer 'Sleuteltje in het museum'.

Wil je als Oost-Vlaams museum, bestuur, instelling of museumbezoeker meer informatie over deze brede waaier van taken dan kan je terecht bij het museumconsulentschap van de Provincie Oost-Vlaanderen: Anneke Lippens en Mieke Van Doorselaer, museumconsulenten Bea Gybels en Kristof Ysabee, medewerkers.

Het Provinciaal Suske en Wiske - Kindermuseum

'Een museum op kindermaat'

Mati Mommaerts

Eén blik op het museum maakt het meteen duidelijk: dit initiatief van het Provinciebestuur Antwerpen is gericht op kinderen. Niet alleen uit de naam valt dit meteen af te leiden, ook het meubilair, de invulling van de panelen en de bijkomende functies zijn specifiek ontwikkeld om kinderen van 8 tot 12 jaar een aangename en leerrijke tijd te laten doorbrengen, waarbij het oeuvre van Willy Vandersteen, maar ook strips in het algemeen het aanknopingspunt zijn.

Dat het Kindermuseum zich in de voormalige villa van Willy Vandersteen bevindt en dat de nieuwe Suske en Wiske-verhalen er op de 1ste verdieping nog steeds door de Studio Vandersteen o.l.v. Paul Geerts getekend worden, geeft het geheel een unieke aantrekkingskracht.

Het Suske en Wiske-Kindermuseum ontvangt groepen kinderen van scholen, jeugddiensten, verenigingen en particulieren en vergast hen op een drie uur durend programma. Het bezoek begint in de toren van Barabas waar de kinderen een video te zien krijgen waarin Paul Geerts samen met Suske en Wiske uitlegt hoe een strip gemaakt wordt. Hierna mogen de kinderen dan het eigenlijke museumgedeelte verkennen. Opdat ze dit zo gericht mogelijk zouden doen en er tegelijk nog veel van zouden opsteken, is de rondleiding uitgewerkt als een speurtocht. Via panelen en kijkkasten biedt de tentoonstelling de kinderen een overzicht van het werk van Willy Vandersteen, met vooral veel aandacht voor het ontstaan en de evolutie van de verschillende stripfiguren. De afbeeldingen en voorwerpen illustreren de tijdsgeest, de emoties en de typische eigenschappen van de personages.

Er is ook telkens een thema-tentoonstelling voorzien die gebaseerd is op een recent Suske en Wiske-album. Zo loopt er momenteel een tentoonstelling die opgebouwd werd rond 'De gevederde slang', een verhaal dat zich in Mexico afspeelt. Elementen van de Mayacultuur die in het verhaal op de voor- of achtergrond aan bod komen, worden uitvergroot of geïllustreerd, bvb. de goden, de tempels, voedsel, kledij,...

Na hun speurtocht in het museum zetten de kinderen zich neer bij één van de 24 computerschermjes voor een spelprogramma dat exclusief voor het Suske en Wiske-Kindermuseum gemaakt werd. Gedurende 20 minuten kunnen de kinderen allerlei spelletjes rond beeldmanipulatie uitproberen, gaande van eenvoudige schuifpuzzels en zoekplaatjes tot moeilijker opdrachten en het maken van een animatiefilmpje.

Het laatste deel van het programma wordt doorgebracht in de atelierruimten. Hier kunnen de kinderen zelf creatief aan de slag: een eigen strip maken, een stripfiguur boetsen, schilderen, toneel spelen, een poppenkastpop maken, ... en dit zijn slechts enkele van de vele keuzemogelijkheden. Op geregelde tijdstippen zijn er ook speciale projecten met workshops die de kinderen aanzetten tot exploratie van het stripmedium en kunstzinnige experimenten. De resultaten van de workshops mogen mee naar huis of komen in de expositieruimte terecht, waar de werkjes van de kinderen tentoongesteld worden met naamplaatjes, ingekaderd of op sokkels, zoals in een 'echt' museum.

Suske en Wiske-computerspel
© Standaard Uitgeverij, Antwerpen

Ook voor 'grote kinderen' !

Het drie uur durend programma is zeer intensief. De opbouw en de timing zorgen ervoor dat de bezoektjes erg betrokken zijn en het beste van zichzelf tonen van het begin tot het einde. Het succes van het initiatief vertaalt zich in het duidelijke plezier dat de kinderen er in scheppen, maar ook in de vele vragen van volwassenen die eveneens een bezoek willen brengen aan het Kindermuseum. Daarom richt het Suske en Wiske-Kindermuseum op regelmatige tijdstippen familiedagen in. Zo kunnen ook de volwassen Suske en Wiske-fans of ouders die samen met de kinderen creatief aan het werk willen rond het stripfenomeen, mee genieten van het aanbod.

Een buitenbeentje ?

Het grote publiek moet nog even wennen aan de term 'Kindermuseum'. Het feit dat men op voorhand moet inschrijven als men een bezoek wil brengen en dat men intekent op een actief programma, is nog niet voor iedereen even duidelijk of voor de hand liggend. Na wat uitleg en een eerste aarzelende stap zijn de meeste deelnemers echter heel enthousiast. Door de bijzondere aanpak krijgt men een 'levend' museum waar elementen uit het verleden onmiddellijk omgezet worden in een actieve beleving en leerkanalen voor de toekomst !

Op ontdekkingstocht door het museum
Provinciebestuur van Antwerpen
Foto: Dienst voorlichting en Onthaal

Voor inlichtingen en inschrijvingen :

Provinciaal Suske en Wiske - Kindermuseum
Beauvoislaan 9, 2920 Kalmthout
Tel. 03/666.64.85
Fax 03/666.64.89

Het andere museum

Zondag 2 mei:

musea mooi meegenomen

Triumvira[a]t

Onder het motto 'Musea Mooi Meegenomen' zetten op 2 mei 120 musea in Brussel en Vlaanderen hun deuren wagenwijd open. Een uitgelezen kans om zich te laten verrassen door dat éne museum waar men altijd al eens had willen binnenstappen, of door dat éne bizarre museum waar men nog nooit eerder van had gehoord. Meteen betekent deze Museumdag de start voor een bijzondere museummaand: in Gent opent het S.M.A.K. en in Antwerpen gaat het Van Dyck-jaar van start.

Praktisch

Deelname aan de museumtrips is geheel gratis en er is vervoer vanuit centrale punten voorzien. Voor meer informatie kan men telefoneren naar Triumvira[a]t op het nummer 02/223.14.82

Museumdag

De Museumdag is een jaarlijks internationaal gebeuren dat, wat Brussel en Vlaanderen betreft, dit jaar plaats vindt op zondag 2 mei. Niet minder dan 120 musea zijn die dag gratis toegankelijk. Het uitgebreide aanbod omvat historische, heemkundige en kunstmusea, van groot naar klein en van oost naar west, door alle provincies heen. Op deze dag kan men meer dan alleen het rijke traditionele patrimonium bezichtigen: een groot deel van de musea zet speciaal voor die dag nieuwe en interessante collecties of presentaties in de kijker.

Musea en publiek

De jaarlijks terugkerende mega-tentoonstellingen worden door vele duizenden bezocht. Dat ook de gewone museumwerking de moeite loont, wordt echter wel eens over het hoofd gezien. De Museumdag is alvast een mooi meegenomen gelegenheid om hier iets aan te doen. De meeste Vlaamse en Brusselse musea zijn zich immers bewust van de steeds wijzigende behoeften van de museumbezoeker. Nieuwe media, verbeterde rondleidingen, intrigerende educatieve initiatieven... tal van instrumenten hanteren zij om aan deze vereisten te voldoen. Inspanningen waarmee men vooral ook een nieuw publiek wenst aan te trekken.

Museumtrips

En de Vlaamse en Brusselse musea gaan nog een stapje verder. Tijdens de Museumdag zijn er namelijk 6 'museumtrips', waarbij groepjes van telkens vijftig personen recente, speciale projecten kunnen bezoeken. Per provincie werden uit de ingediende projecten twee voorstellen geselecteerd: vernieuwende projecten die betrekking hebben op de collecties maar tevens op museumfuncties als depot, registratie, conservatie enz. Projecten ook waarvan de museummedewerkers graag willen weten wat de museumbezoeker en/of -professional ervan denkt. Om aan deze wens tegemoet te komen wordt de museumtrip met een debat afgesloten. Zo krijgt men een beeld van wat museumbezoekers en -medewerkers na een dag samen optrekken van elkaar hebben opgestoken.

BRUSSEL

Het Japanse Theehuis verhuist

In 1989 schonk de Japanse School voor Theeceremonieën Urasenke naar aanleiding van Europalia Japan het Jubelparkmuseum (KMKG) een authentiek theehuis. Kosten noch moeite werden gespaard. Het waren Japanse timmerlieden die het theehuis kwamen installeren en bij de eerste traditionele theeceremonie die Urasenke er hield, was niemand minder dan de keizerlijke kroonprins aanwezig. Tot op de dag van vandaag demonstreren Japanse boeddhisten er een keer per maand de kunst van het theezetten volgend de 16e-eeuwse Chadoprincipes. In september moet het theehuis echter plaats maken voor een permanente zaal Islamitische Kunst, een collectie die nu in de reserves zit. Bedoeling is de volledige Japanse collectie, samen met het theehuis, onder te brengen in een nieuw Museum voor Japanse Kunst achter het Chinees Paviljoen, onder de schaduw van de Japanse Toren in Laken. Over wanneer het nieuwe museum zou opengaan, kan nog geen uitsluitel worden gegeven. Gehoopt wordt dat het theehuis al in 2000 op zijn nieuwe bestemming heropgebouwd kan worden. Tot dan wordt het onherroepelijk ingepakt. Wie nog deze eeuw een traditionele Japanse theeceremonie wil bijwonen, kan dat tot en met juni elke 3de zondag van de maand, telkens van 14u tot 16u in het Jubelparkmuseum in Brussel. Deelname is gratis (enkel de toegang tot het museum moet worden betaald) en er hoeft niet gereserveerd te worden.

Praktisch

Jubelparkmuseum – Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (KMKG), Jubelpark 10, 1000 Brussel
Tel 02/741.72.11

Open: van dinsdag tot vrijdag, van 9u30 tot 17u, in het weekend van 10u tot 17u
Toegangsprijs: 150 BEF, korting mogelijk

© Saskia Vanderstichele

Musea Mooi Meegenomen is een initiatief van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Beeldende Kunst en Musea, de Vlaamse Museumvereniging en de Brusselse Museumraad i.s.m. de provinciale museumconsulenten

Nieuws uit het veld

Berichten

LIMBURG

Provinciaal Gallo-Romeins Museum van Tongeren

In het Provinciaal Gallo-Romeins Museum van Tongeren staan grote veranderingen op til. Vanaf juli krijgt de vaste collectie een nieuwe presentatie. De prehistorie, de Gallo-Romeinse en de Merovingische periode zullen op een nieuwe manier worden ingeleid. Aan de hand van maquettes, replica's, afbeeldingen en decors wordt de leefwereld van de behandelde tijdsperiodes geënsceeneerd. De beeldende kunstenaar en theaterdecorbouwer Jan Ros (NL) tekende voor het ontwerp. Daarnaast wordt ook "Leven in een Gallo-Romeinse Stad" heringericht. Zo wordt ondermeer een recent opgegraven Romeinse kelder in de collectie geïntegreerd. Verder wordt over de mozaïek uit de Hondstraat een constructie in glas gespannen zodat bezoekers er nu letterlijk over zullen kunnen lopen. Met de nieuwe opstelling wil het Gallo-Romeins Museum de bezoeker nog meer dan voorheen uitnodigen om op avontuur te gaan in de publiekscollectie.

Zaalgezicht op de nieuwe opstelling
Foto: Gallo-Romeins Museum, Tongeren

Praktisch

Provinciaal Gallo-Romeins Museum, Kielenstraat 15, 3700 Tongeren

Tel.: 012/23.39.14

Open: van dinsdag tot vrijdag van 9 tot 17u en in het weekend en op feestdagen van 10u tot 18u.

Toegangsprijs: 200 BEF, korting mogelijk

OOST-VLAANDEREN

S.M.A.K., Gent

De Vereniging voor het Museum van Hedendaagse Kunst schenkt haar hele collectie aan het nieuwe S.M.A.K., Stedelijk Museum voor Hedendaagse Kunst. Het gaat om 85 kunstwerken, waarvan de gezamenlijke waarde op meer dan honderd miljoen geschat wordt. Onder de toppers behoren onder andere 'Sixtyseventh Copper Cardinal' van Carl André, de bekende Marilyn Monroeportretten van Andy Warhol, 'Miroir d' époque regency' van Marcel Broodthaers en 'Pyramide' van Gerhard Richter. De Vereniging voor het Museum van Hedendaagse Kunst koopt al jaren kunstwerken van nog levende kunstenaars aan. Tot nog toe gaf ze die altijd in bruikleen aan het Gentse museum. Van schenken kon geen sprake zijn, zolang er geen behoorlijk museum was. Met het S.M.A.K., dat in mei opengaat, heeft de collectie nu een definitief onderdak gevonden.

Gerhard Richter, 'Pyramide', 1996
Olieverf op doek, 190 x 240 cm
S.M.A.K.
Foto: Dirk Pauwels

Praktisch

S.M.A.K. - Stedelijk Museum voor Actuele Kunst, Citadelpark, 9000 Gent. Tel.: 09/221.17.03

Open: vanaf 9 mei 1999, van dinsdag tot zondag van 10u tot 18u en elke eerste woensdag van de maand tot 21u

Toegangsprijs: 300 BEF, korting mogelijk

VLAAMS-BRABANT

Stedelijke Musea Leuven

In maart verklaarde de Leuvense gemeenteraad zich principieel akkoord met een jaarlijks terugkerende week waarin de Stedelijke Musea, museum *Vander Kelen-Mertens* en de *Schatkamer van Sint-Pieter*, voor iedereen gratis toegankelijk zijn. Dit jaar wordt deze week gekoppeld aan de Internationale Museumdag op 2 mei e.k. Deze gelegenheid grijpen de Leuvense Musea aan om de recente aankopen van enkele Vlaamse Primitieven aan het grote publiek voor te stellen: *De Passie van Christus* van een onbekende Vlaamse meester en twee samenhangende paneeltjes uit het atelier van Albrecht Bouts, *de Geseling* en *de Cavalerie*. Met het verwerven van deze schilderijen werd een fundamentele stap gezet in de profilering van de Stedelijke Musea Leuven rond de Vlaamse primitieven. Dat de werken tijdens de week van 27 april tot 2 mei worden tentoongesteld, is vooral voor *de Geseling* en *de Cavalerie* vrij

Albrecht Bouts, 'De Geseling'
'De Cavalerie', Dubbelpaneel
Foto: Stedelijke musea Leuven

bijzonder. Na deze week verdwijnen ze immers enkele maanden achter de schermen voor grondige restauratie.

Praktisch

Stedelijk Museum *Vander Kelen-Mertens*, Savoyestraat 6, 3000 Leuven. Tel.: 016/22.69.09

Open: van dinsdag tot zondag van 10u tot 17u, op zondag van 14u tot 17u

Toegangsprijs: 50 BEF, korting mogelijk

Stedelijk Museum voor de Kerkelijke Kunst *Sint-Pieterskerk*, Grote Markt, 3000 Leuven

Tel.: 016/22.69.09

Open: van maandag tot vrijdag, van 10u tot 17u, in het weekend van 14u tot 17u

Toegangsprijs: 50 BEF, korting mogelijk

WEST-VLAANDEREN

Stichting Georges Grard

George Grard wordt beschouwd als één van de belangrijkste figuratieve Belgische beeldhouwers van deze eeuw. Heel zijn leven bleef deze kunstenaar trouw aan één thema: het vrouwelijk naakt. Zijn monumentale bronzen vrouwenfiguren werden blikvangers op pleinen en parken van vele Belgische steden. Om het grote nalatenschap dat hij na zijn dood achterliet te kunnen conserveren en exposeren, werd in 1994 ter gelegenheid van de tiende verjaardag van het overlijden van de beeldhouwer de Stichting George Grard opgericht. Die kocht een hoeve in Gijverinkhove, een klein dorp in de Westhoek, op

10 kilometer van Watou. Sinds 1996 biedt de hoeve onderdak aan het museum, het archief en de bronsgieterij.

De Stichting wil meer dan alleen het werk van Grard samenbrengen. Ze wil de bezoeker een inzicht geven in hoe Grard vormen langzaam liet rijpen tot ze zijn strenge oordeel konden doorstaan. Zo kan het publiek het creatie van *De Waternimf* (Doornik), *De Kwartel* (Kortrijk) of *De Zee* (Oostende) stap voor stap volgen: vanaf de allereerste kleine schetsen in gedroogde klei of gips over herverwerkingen op groter formaat tot het definitieve beeld van soms 3 tot 4 meter groot. Naast het creatieve proces geeft de Stichting met een fotoreportage ook een kijk op de technische aspecten van het brons gieten met de verlopen-was-techniek. Onder begeleiding kunnen groepen ook de ateliers van de bronsgieterij bezoeken.

Praktisch

Stichting George Grard, Ekestraat 1, 8691 Gijverinkhove. Tel.: 058/29.83.19.

Open: vanaf Pasen tot juni elk weekend en op feestdagen en doorlopend van 1 juli tot 15

september, telkens van 11u tot 19u.

Toegangsprijs: 100 BEF, korting mogelijk

© Stichting George Grard
Foto: Hugo Maertens, Brugge

Een spook waart rond...

Anne Cockaerts

Een spook waart rond in de Gentse musea. Het spook van Keizer Karel. Als museumbeheerder heb je oog voor de impact die een dergelijke manifestatie op korte en lange termijn kan hebben. Maar wat als je een collectie hebt die met de beste wil van de wereld niet aan deze illustere stadsgenoot kan gekoppeld worden?

Annemie Van Gijsegem, beheerder
Schoolmuseum en Hortus Michel Thiery

Met dit probleem zag Annemie van Gijsegem, beheerder van het Schoolmuseum en Hortus, zich geconfronteerd. "Een tentoonstelling maken met stukken uit de eigen collectie was, gezien het natuurwetenschappelijk karakter, volledig uitgesloten. Een tweede, misschien wel belangrijker probleem was het doelpubliek. Het grootste deel van onze bezoekers zijn kinderen die meestal in klasverband het museum bezoeken. De gemiddelde leeftijd ligt tussen acht en twaalf jaar met een ruime marge naar beide kanten. Het is met andere woorden een publiek met een zeer beperkt historisch referentiekader dat nauwelijks van het bestaan van Keizer Karel gehoord heeft. Uit navraag bleek dat het thema 'ontdekkingsreizen' de beoogde doelgroep toch wel aansprak en daarenboven een onderwerp was dat perfect paste in het kader van de Keizer Karel-vieringen." Het Schoolmuseum is in 1924 ontstaan als stedelijk initiatief om het gebrek aan didactisch materiaal in het onderwijs te compenseren. Het is het eerste museum in Europa dat ontstaan is vanuit een educatieve werking. Omdat het museum speciaal naar kinderen toe werkt, is men er zich sterk van bewust dat een bezoek in klasverband vaak de eerste kennismaking is met een museum. Dit bezoek moet dus als iets interessants worden ervaren, niet als iets verschrikkelijk saai en moeilijk. "Het concept van de tentoonstelling is gebaseerd op directe associaties die een ontdekkingsreis bij kinderen oproept. Uitgaande van vragen over ontdekkingsreizen en het leven op zee is er een schema opgesteld met onderwerpen voor de tentoonstellingen."

De maishut

Foto: Luc Braeckman

De rookmuur

Foto: Luc Braeckman

Het toeval wou dat zowel het Schoolmuseum als de Hortus een leegstaande zaal had waar een tentoonstelling kon doorgaan met een langere looptijd.

"Omdat al van bij het begin geopteerd werd voor een dubbeltentoonstelling, werd het belang van een duidelijke rode draad onderkend. Beide tentoonstellingen zullen als één pakket voorgesteld worden. En dus moeten er duidelijke overeenkomsten zijn en moeten de tentoonstellingen complementair werken." Er werd ook vooropgesteld dat beide tentoonstellingen minstens twee schooljaren zouden lopen. Uit eerdere ervaringen bleek dat leerkrachten zich vrij strikt aan hun lesprogramma houden. Daarbij komt nog dat er per dag maar een beperkt aantal groepen de tentoonstellingen kan bezoeken. Twee schooljaren moeten als periode lang genoeg zijn om iedereen de kans te geven de tentoonstellingen te bezoeken. "We hebben ook belangrijke keuzes gemaakt voor de manier waarop we het

thema aanbrengen. De optie om met panelen en vitrinekasten te werken, viel weg omdat dit een te statische tentoonstelling zou worden, te eendimensionaal en te belerend. Omdat de budgetten ontbreken om een bestaande tentoonstelling af te huren, zijn we genoodzaakt alles zelf aan te maken. En dat houdt toch wat beperkingen in".

Het was de afdeling Presentatie die met een gedurfd en ambitieus voorstel kwam. "Laat ons in een zaal van het Schoolmuseum een schip te bouwen". Een groots project maar, gezien het beperkte budget en mankracht, té groot om helemaal zelf uit te voeren. Er werd hulp van buitenaf gezocht. Het Stedelijk Instituut voor het Bouwbedrijf was bereid in te springen. "We waren ons er terdege van bewust dat het project stond of viel met hun beslissing. Gelukkig zagen zij het project wel zitten en konden ze onze vraag naar de skeletbouw van de boot in het atelier houtbewerking inwilligen." Het uitgangspunt voor de inrichting van de boot was: wat willen we waar vertellen. We stapten vrij vroeg van het idee af om de ontdekkingsreis als een romantische tocht vol avonturen voor te stellen. Wel gaan we in op hoe het leven op zee verliep. De verschillen tussen de kapitein en zijn manschappen op het gebied van voedsel en behuizing, het comfort aan boord, de ziekten en de verzorging ervan werken we uit maar ook de motivatie en achtergronden voor zo'n reis krijgen de nodige aandacht. Op de achtersteven beantwoorden we vragen als 'Hoe vind je de weg op zee?', 'Hoe kan je weten hoe hard je vaart?' en 'Hoe weet je waar je bent?'. Op het middendek worden de gevaren van de zee behandeld.

In de Hortus, de plantentuin van het museum en meteen een andere locatie in de stad, borduren we verder op het thema ontdekkingen. Deze keer echter vanuit een andere invalshoek: we komen hier namelijk in de nieuwe wereld aan en bekijken wat we daar zoal vinden. Van vijf alledaagse producten - maïs, rubber, tabak, cacao en de aardappel - geven we de voorgeschiedenis en hun belang voor het dagelijks leven. Het is de bedoeling dat de leerlingen in groep op ontdek-

king gaan naar de teelten en daar dan verslag over uitbrengen aan hun klasgenoten. De thema's worden voor elke plant verschillend uitgewerkt volgens een stramien opgebouwd rond vegetatieproces, teeltmethode, productieproces en voedingswaarde, maar eveneens het belang van het gewas voor de huidige maatschappij. Ook voor deze tentoonstelling konden we op hulp rekenen. De afdeling metaal van het Gemeentelijk Instituut voor Technisch Onderwijs (GITO) last voor ons delen van een rubbermachine.

De Hortus en het Schoolmuseum liggen op redelijk grote afstand van elkaar. Dit en de Gentse verkeerssituatie zou scholen kunnen afschrikken om beide ten-

toonstellingen op één dag te bezoeken. Een mogelijke oplossing bracht de v.z.w. Scholen In het Centrum (SIC) aan. De organisatie zag een mogelijkheid om de twee locaties te verbinden via de Gentse waterlopen. Ze denken eraan een sloep tot karveel om te bouwen. Een voorstel dat zeker het overwegen waard is en hopelijk verder zal uitgewerkt worden.

Praktisch

De dubbeltentoonstelling "Tierra, Tierra..."
opent 19 september 1999 en loopt tot 1 juli 2001

Schoolmuseum Michel Thiery, St. Pietersplein 14, 9000 Gent,
tel 09/244.73.75

openingsuren : elke weekdag van 9 tot 12.15u en van 13.30 tot 17.15u
vrijdagnamiddag, zondag en wettelijke feestdagen gesloten

Praktisch

Hortus Michel Thiery, Berouw 55,
9000 Gent.

Tel 09/225.05.42

openingsuren : elke weekdag van
9 tot 12.15u en van 13.30 tot
17.15u, vrijdagnamiddag, zondag
en wettelijke feestdagen gesloten